

pravdu, nikoli však v dalším svém důsledku, že totiž tato testace byla by pro právo klassické výlučnou a jedinou. Že v §u 8 l. cit. každá zmínka o testaci učiněné k zabezpečení pohřebních výloh jest interpolací, a to zcela jistou interpolací, z toho neplyne ještě, že testace tohoto druhu, »Kostensicherungsprotest«, byla by sama o sobě dílem kompilatorů, že by sama myšlenka o výhradě výloh byla klassickému právu neznáma a teprve kompilatory vyslovena. Obě testace mají své místo v právu klassickém. Navzájem se doplňovaly. Jedna sloužila ku zjištění pietního úmyslu, praktický její význam byl v dědickém právu filia familias. Druhé se používalo k důkazu o opaku, o úmyslu dáti si nahraditi výlohy, a její praktický význam byl v aktivní legitimaci žalobní k actio funeraria. Jelikož »pietas« a »animus recipiendi« byly věci opačné, vzájemně se vylučující, vylučovaly se navzájem i obě testace. Důkaz o »pietas« byl přirozeným vyloučením úmyslu, žádati náhradu, a naopak, důkaz o tomto úmyslu byl vyloučením klassické pietas. Kompilatoři však nechápali, resp. nemohli pochopiti, že tyto pojmy a instituty se vzájemně vylučují. Připustili možnost takových případů, kdy přes pietní úmysl jest tu i vůle žádati náhradu. Na tyto smíšené případy nestačila v původní své uzavřené funkci ani jedna ani druhá z klassických testací sama o sobě, neboť měly v sobě elementy obou testací. Sloučili tedy obě testace v jednu, resp. připustili možnost takového sloučení (§ 8 l. cit.). Účelem našeho pojednání bylo pak rozložití elementy tohoto vytvoření kompilatorů a zjistiti jeho základy v právu klassickém.

J. J. Lappo

Litevský statut a jeho sankce v r. 1588.

I.

Spojený sněm Polska a velikého knížetství Litevského zřizuje v r. 1569 unii těchto států, usnesl se přistoupiti i k opravě Litevského statutu. Lublínská unie prohlásila, že oba spojené národy její napříště tvoří jeden národ i jeden stát.¹⁾ To samozřejmě vyžadovalo usnesení sněmu, jímž by bylo nařízeno přehlédnouti

¹⁾ Volumina legum, II. (Petrohrad 1859), p. 89 (770).

a opraviti kodex, jenž v knížetství Litevském existoval již dříve, t. j. za epochy jeho svrchované nezávislosti na Polsce, a který v řadě svých statí chránil státní práva Litevsko-ruského státu i jeho národa proti jakémukoliv zasahování do nich, zejména se strany Polska a Poláků. Lublínský sněm v r. 1569 zvolil k úpravě Litevského statutu zvláštní komisi, které uložil, aby jej co nejúplněji uvedla v souhlas »se statutem Polským tak, aby ve všech zemích Sigmunda Augusta jako v jednotném státě bylo možno bez průtahů spravovati se jedním a týmž právem.«²⁾ Takovým způsobem opravený Litevský statut bylo zároveň přikázáno předložiti příštímú sněmu.

Kategoričnost těchto ustanovení z r. 1569 byla přijata vědeckou literaturou nové doby, a tvrzení, že tak zvaný třetí litevský statut, jenž se jeví jako přepracování a doplnění statutu z r. 1566, byl splněním příkazu Lublínského sněmu, opakovalo se vytrvale až do našich dnů. T a d e u s z C z a c k i, jehož práci »O Litewskich i Polskich prawach«³⁾ počíná se vědecké studium litevsko-ruského práva, psal na obratu XVIII. a XIX. století: »Nakoniec zwolany Sejm w Lublinie 1568 roku zaczęty, a 1569 skończony, dokonał wiecznego przymierza między Litwą a Polską. Ten związek wymagał niektórych w statucie odmian. Kommissarze zatem do rewizyi statutu zostali wyznaczeni. Odtąd pracowano nad trzecim statutem.«⁴⁾

Rovněž tvrzení, že třetí litevský statut těsně souvisí s ustanoveními Lublínské unie a že vznikl přepracováním statutu z r. 1566 na základě jejího příkazu, se v literatuře stále uvádí. Mínení to podepřel svou autoritou v polovině XIX. století i vynikající a zasloužilý učenec W. A. M a c i e j o w s k i,⁵⁾ jenž

²⁾ Ibidem, p. 101 (794).

³⁾ První vydání vyšlo ve Varšavě v l. 1800—1801, druhé vytištěno v Poznani v r. 1844 (Račinským), třetí v Krakově v r. 1861 (Wydanie Kazimierza Jósefa Turowskiego, nákladem tiskárny »Czasu«).

⁴⁾ Dzieła Tadeusza Czackiego zebrane i wydane przez H. r. Edwarda Raczyńskiego, tom I. Poznań 1844, (O Litewskich i Polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym statucie dla Litwy 1529 roku wydanym), str. 9.

⁵⁾ Wacław Alexander Maciejowski, Historia Prawodawstw Słowiańskich, wydanie drugie tom I. (Warszawa 1856) str. 206—207.

prudce odporoval názorům Czackého o litevském právu.⁶⁾ Jeho se přidržel i J. N. D a n i l o w i c z, jenž velmi mnoho vykonal pro probádání litevského statutu v první polovině XIX. věku.⁷⁾ Názor o statutu z r. 1588 jako o kodexu, jenž realizoval ustanovení Lublínské unie, hluboko se zakořenil a přešel pak z vědecké literatury i do populárních knih a učebnic⁸⁾ a udržel se až do dnešních dob v platnosti.⁹⁾

Svého času C z a c k i považoval možným i tvrditi, že »pod czas Unii 1569 r. dwa rozdziały nie zgodne z obecnym w ówczas stanem przemienione« v litevském statutu.¹⁰⁾ V 20. letech XIX. století S i a r c z y ń s k i pod vlivem Czackého napsal, že statut »wydany 1588 przez Lwa Sapiechę kancl. W. X. Lit. z błędów oczyszczony został.«¹¹⁾ Vše to ovšem bylo možno tvrditi do té doby, pokud úsudky o statutu z r. 1588 dělaly se toliko na podkladě aktů Lublínského sněmu z r. 1569, a ne na podkladě zkoumání samého textu tohoto kodexu bez jakéhokoliv ohledu na akty sněmovní. Studium občanského práva kodexu a výklad jeho platných norem už XVIII. století za doby, kdy existoval Polsko-Litevský sjednocený stát, nutně ukazovaly na jeho samostatnost a odlišnost od práva Polsky.¹²⁾ Vědecký rozbor třetího litevského sta-

⁶⁾ Ibidem str. 362—365.

⁷⁾ Srv. zvláště Ignacy D a n i l o w i c z, *Historyczny rzut oka na prawodawstwo narodu litewskiego* (Wizerunki i roztrząsania naukowe. Poczety nowy. Tomik trzynasty. Wilno 1837), str. 88—89. V r. 1834. tato práce byla vytištěna v jazyku německém (*Historischer Blick auf die Liththauische Gesetzgebung*) v časop. *Dorpat. Jahrbücher für Literatur, Statistik u. Kunst besonders Russlands* (Zweiter Band. Riga u. Dorpat 1834.) Litevskými statuty se zabýval a o nich psal Danilowicz už v své polovině dvacátých let XIX. století.

⁸⁾ Ku př. *Opowiadanie Historyi Polskiej dla dzieci przez Zenonima Ancyporowicza* (Warszawa 1847), str. 153—154.

⁹⁾ Srv. F. P i e k o s i ń s k i, *Statut Litewski, część I* (Rozprawy Akademii Umiejętności wydział histor.-filozof., serya II, tom XIV), str. 122.

¹⁰⁾ *Obraz panowania Zygmunta Augusta* (Dzieła Tadeusza Czackiego zebrane i wydane przez H. r. E d w a r d a R a c z y ń s k i e g o, tom III., Poznań. 1845), str. 555.

¹¹⁾ X. F r a n c i s z e k S i a r c z y ń s k i, *Obraz wieku panowania Zygmunta III.*, tom I. (Poznań 1843), str. 198—199. Vydání posmrtné; Siarczyński umřel r. 1829.

¹²⁾ Na př. X. T e o d o r O s t r o w s k i S. P., *Prawo cywilne albo*

tutu až do naší doby objasnil, že dílo to těsně se přimyká k předchozímu statutu z r. 1566¹³⁾ a že jest jeho rozvinutým útvarem.¹⁴⁾

Jestliže třetí litevský statut byl uznáván za splnění usnesení Lublínského sněmu, tu přirozeně byl by obdržel sankci od »korrunního« sněmu, v němž podle unie z r. 1569 sloučily se sněmy polský a litevsko-ruský. Tak nutno bylo uvažovati tím spíše, že lublínský sněm o tom učinil výslovné usnesení. Skutečně také už C z a c k ý m bylo vysloveno, že statut z r. 1588 byl opatřen sněmovní sankcí.¹⁵⁾ Třetí litevský statut »uzyskal zatwierdzenie ze strony sejmu koronacyjnego 28. stycznia 1588 roku«, čteme v jedné z lepších prací z novější doby věnovaných ústrojí velikého knížetství Litevského.¹⁶⁾ Než nelze pominouti toho, že dlouhá řada autorů nevyjádřila se o způsobu potvrzení třetího litevského statutu s plnou a kategorickou přesností, a zmiňuje se o něm spíše výrazy všeobecnými, jako na příklad: »Litwa po trzeci raz statut swój ruski poprawiła i do druku podała«,¹⁷⁾ nový statut »dopiero Zygmunt III. r. 1588 ogłosił«,¹⁸⁾ »1588 roku za Zygmunta III. statut trzeci stał się obowiązującym«,¹⁹⁾ »otrzymał sankcją prawodawczą za Zygmunta III. w 1588 r.«,²⁰⁾ »jeszcze raz trzeci 1588, w ruskim języku nadany i drukowany«²¹⁾ atd. V prvé polovině XIX. století bylo kategoricky vysloveno i to mínění, že třetímu litevskému statutu se nedostalo sněmovní sankce. Ve svém díle

szczególnie narodu Polskiego, tomy I. a II. (Warszawa MDCCLXXXIV. a MDCCLXXXVII.)

¹³⁾ Srv. A. E. Nol'de, Očerki po istoriji kodifikaciji městnych graždanskich zakonov pri grafe Speranskom, vypusk I. (Petrohrad 1906), str. 21.

¹⁴⁾ Srv. F. Piekosiński, Statut litewski, str. 125.

¹⁵⁾ Dzieła Tadeusza Czackiego, I (Poznań 1844), str. 10.

¹⁶⁾ Stanisław Kutrzeba, Historya ustroju Polski w zarysie, Litwa (Lwów 1914), str. 219.

¹⁷⁾ Historya Polska przez Michała Balińskiego (Warszawa 1844), str. 150.

¹⁸⁾ Starożytności Polskie, tom II. (Poznań 1852), str. 498.

¹⁹⁾ Jędrzej Moraczewski, Polska w złotym wieku przedstawiona wyimkami z dziejów Rzeczypospolitej Poiskiej (Poznań 1851), str. 161.

²⁰⁾ Seweryn Gołębiowski, Czasy Zygmunta Augusta. Część II. (Wilno 1851), str. 102.

²¹⁾ Dzieje Polski Joachim Lelewel potocznym sposobem opowiedział (Poznań 1859), str. 108.

»Historya prawa polskiego« J. W. B a n d t k i e - S t ę ż y ń s k i uvádí: »Wygotowano na koniec tak długo oczekowaną i zalecaną poprawę, lecz roku 1588 dnia 30 Stycznia podaną została do zachowania za przywilejem samego tylko Zygmunta III., bez uchwały sejmowej«. ²²⁾

V poslední čtvrtině XIX. století otázka o litevském statutu z r. 1588 probírá se v souvislosti s významem sněmovních konstitucí pro veliké knížetství Litevské po vzniku Lublinské unie v ruské literatuře velmi horlivě. Popudem k tomu sloužilo soudní řízení o dědictví, jež zůstalo po smrti hraběte Stanislava Manuzy a jeho ženy, při čemž bylo k rozhodnutí sporu o něm použito litevského statutu a konstituce z r. 1588 o oddímrtích. Kromě právního zástupce B. T. O l š a m o v s k é h o, jež záležitost tu vedl v senátě jménem vzdálených příbuzných hr. Manuzy, ²³⁾ vystoupili v literatuře učení specialisté v oblasti litevsko-ruského práva i civilistiky vůbec, jmenovitě pak S. A. Beršadskij, A. X. Golmstěn, F. J. Leontovič a S. L. Ptašickij. ²⁴⁾ V otázce o potvrzení třetího litevského statutu byly tehdy projeveny dva protichůdné názory: 1. že byl potvrzen korunovacím sněmem roku 1588, a 2. že vstoupil v platnost bez sněmovní sankce, byv potvrzen pouze Sigmundem III. samotným. Prvé z těchto mínění v nejkategoričtější formě bylo vysloveno F. J. Leontovičem, druhé S. L. Ptašickým. Mínění ta uvéstí v soulad jest nemožno; jedno

²²⁾ Historya prawa Polskiego, napisana i wykladana przed rokiem 1830 w b. Warszawskim Alexandrijskim Uniwersitecie przez J a n a W i n c e n t e g o B a n d t k i e - S t ę ż y ń s k i e g o (Warszawa 1850), str. 706.

²³⁾ B. G. O l š a m o v s k i j, Objazatel'nostj dlja Velikago Knjažestva Litovskago Konstyuciji Val'nych Sejmov byvšej Polskoj Rječi Pospolitoj v svjazi s voprosom o vymoročnosti (Kadukach) po Polsko-Litovskomu Zakonodatel'stvu (Petrohrad 1897) a Prava po zemlevladěniu v Zapadnom Kraje (Petrohrad 1899).

²⁴⁾ S. B e r š a d s k i j, O naslědovaniji v vymoročnych imuščestvach po Litovskomu pravu (Petrohrad 1912, dříve v Žurnále Min. nar. prosv. 1892 XI.) a Litovskij statut i Pol'skija konstyuciji (Petrohrad 1893); S. L. P t a š i c k i j, K istoriji Litovskago prava posle Tretjago Statuta (Žur. Min. Nar. Prosv. 1893 X.), a K voprosu ob izdanijach i kommentarijach Litovskago Statuta (Petrohrad 1893); F. J. L e o n t o v i č, Spornyje voprosy po istoriji rusko-litovskago prava (Petrohrad 1893); A. X. G o l m s t ę n, Tri voprosa iz Litovskago graždanskago prava (Žurnal jurid. občestva pri imp. S. Peterburg. Universitetě 1896 II).

z nich dlužno jest zavrhnouti. Však které? Rozřešiti tuto otázku bude předmětem následujícího výkladu.²⁵⁾

II.

Litevský statut z r. 1566, který v přepracované a doplněné formě objevuje se jako statut třetí, byl potvrzen ještě nehotov;²⁶⁾ jeho potvrzení stalo se příliš chvatně. S jedné strany veliké knížetství Litevské bylo v úporném boji s Moskvou,²⁷⁾ s druhé pak bylo nutno pospíšiti si s potvrzením statutu, aby uskutečnění unie knížetství s Polskem mohlo býti dovršeno. K vytvoření podmínek pro tuto unii Litevsko-ruský stát musil přistoupiti nově organizován na podkladě reformem z let 1564—1566²⁸⁾ a vyzbrojen zákoníkem, jenž by ochraňoval práva knížetství a jeho stavů v budoucím svazku s korunou Polskou²⁹⁾ a zároveň organizoval litevsko-ruský sněm tak, aby mohl splýnouti se sněmem koruny Polské a vyřizovati veškeré záležitosti obou států. Kvapné potvrzení ještě ne zcela hotového kodexu způsobilo, že ještě na témž sněmu vilenském r. 1565—1566, na kterém byl potvrzen, bylo nutno provésti jeho doplňky.³⁰⁾

Následující sněm litevského knížetství — brestský — byl svolán r. 1566 jak pro jiné záležitosti, tak i za účelem »popravy« statutu³¹⁾ a na gorodenském sněmu r. 1568 byla zvolena k provedení jeho úpravy i zvláštní komise. V této zasedali čtyři radové

²⁵⁾ Roku 1917 neb 1918 měla vyjít ve sborníku statí, chystaném k počtě M. K. Ljubavského i moje stať pod názvem »K voprosu ob utverždeniji Litovskago Statuta 1588 goda« Tento sborník však ještě v r. 1919 nevyšel a o jeho osudu není mi nic známo. Stať tato jest přepracováním mé staťi, která měla vyjít ve Sborníku statí na počest M. K. Ljubavského.

²⁶⁾ Russkaja Istoričeskaja Biblioteka XXX., str. 366.

²⁷⁾ O napjetí sil velikého knížetství Litevského v té válce viz M. K. Ljubavskij, Litovsko-Russkij sejm (Moskva 1901), hlava VI. §§ 5—10.

²⁸⁾ O těch reformách viz J. J. Lappo, Velikoje Kňazestvo Litovskoje v vtoroj polovine XVI. stol., Litovsko-russkij povět i jeho sejmik (Jurjev 1911), str. 54—58 a sl.

²⁹⁾ Ne nadarmo snažili se litevsko-ruští stavové, aby do statutu byla vepsána i zemská privilegia. Rus. Ist. Bibl. XXX., str. 366

³⁰⁾ Ibidem, str. 368.

³¹⁾ Ibidem, str. 839.

ze stavu panského (vilenský biskup Valerian, brestský vojevoda Jiří Vasiljevič Tiškovič, žmuďský kastelán Melchior Šemet a brestský kastelán Jan Mikolajevič Gajko) a několik představitelů šlechty.³²⁾ Práce komise měla se začíti ve Vilně za čtyři neděle po skončení gorodenského sněmu r. 1568, při čemž litevsko-ruské šlechtě bylo vyhrazeno právo předložití komisi pro úpravu statutu články pro projekt nové osnovy.³³⁾ Celá osnova upraveného statutu měla býti předložena sjezdu, který všem stavům velikého knížetství Litevského měl býti ustanoven Sigmundem Augustem před společným s Poláky sněmem, blízko hranic, k uzavření unie. »Mocí« téhož gorodenského sněmu »a tak jako by to na něm učiněno býti mělo, se všemi členy sjezdu to potvrzující, tak do statutu vepsati kážeme a to jim potvrzujeme po starobylém obyčeji« — dodává reces gorodenského sněmu z r. 1568 jménem velikého knížete Sigmunda Augusta.³⁴⁾

Ve skutečnosti úprava a doplnění statutu dovršily se již na litevsko-ruských sněmech následujících po sněmu vilenském z l. 1565—1566 před uzavřením unie r. 1569. Ustanovení těch sněmů přinášela nové zákonné předpisy pro knížetství, jež staly se v něm platným právem, při čemž u některých již při potvrzení jich se poukazovalo k tomu, že mají být pojata do statutu.³⁵⁾ Oprava a doplnky statutu z r. 1566 fakticky již tedy poskytly zákonodárný materiál, jenž čekal jen na kodifikaci před uzavřením unie v r. 1569. Dopršiti tuto kodifikaci a opravití druhý statut ukázalo se však nemožným tak rychle, jak předpokládal gorodenský sněm z r. 1568. K lublínskému sněmu r. 1568—1569 kodex ve své úpravě ještě dohotoven nebyl³⁶⁾ a Lublínská unie nad to vytkla i nový úkol při úpravě litevského statutu: sjednocení zákonodárství Polské koruny a velkého knížetství Litevského. Roku 1569. ustanoven byl již i nový způsob potvrzení přepracovaného

³²⁾ Ibidem, str. 467.

³³⁾ »A hde by tež šljachta jakije gotovyje artikuly statutovyje vodie ufal persich sojmowych v sebe meli, togdy majut to znositi do tych že osob, na to vysažonych i obranych.« Ibidem, str. 467.

³⁴⁾ Ibidem, str. 467—468.

³⁵⁾ Ku př. tamže str. 468.

³⁶⁾ V době samotného lublínského sněmu Sigmund August dával ještě »otkazy« na prosby, předložené mu »panami rady« a »pověty« (= distrikty) velkého knížetství Litevského. Rus. Ist. Bibl. XXX., str. 518—531.

litevsko-ruského zákoníku — na příštím společném polsko-litevském sněmu. Do komise, která byla zřízena na lublinském sněmu pro úpravu litevského statutu, přešla i část osob, které byly zvoleny k témuž úkolu na gorodenském sněmu r. 1568; místem její působnosti ustanoveno Vilno, zahájení prací mělo započítati na den sv. Martina (11. listopadu) r. 1569. Do této komise nebyl ustanoven ani jeden představitel Polsky a úkol opravití litevský statut zůstal jako prve pouze jen v rukou samotného knížetství Litevského.³⁷⁾

Rychlá úprava statutu a jeho revize společným sněmem, jak si toho přál sněm lublinský, ukázala se neuskutečnitelnou. Bylo sice celkem nemnoho jednotlivých článků předloženo sněmům s delším průtahem, zejména korunovacím sněmu Jindřicha r. 1573 a varšavskému sněmu r. 1578.³⁸⁾ Avšak o prodlužující se práci statutové komise máme zprávy z pramenů.³⁹⁾ Po dokončení prací komise vypracovaná osnova kodexu byla zkoumána, doplňována a opravována »pověťovými« (distriktními) sněmíky i sjezdy velikého knížetství Litevského.⁴⁰⁾ Však jakým směrem brala se práce při předělávání litevského statutu? Direktivy lublinského sněmu vymezily jedno hledisko — úplné splnutí práva knížetství a Polsky a sjednocení jich v jedno »tělo« a jeden »národ«. Druhé hledisko, jímž se mohly řídit práce statutové komise, sněmíků a sjezdů velikého knížetství Litevského, podávalo se z oprav, které na statutu z r. 1566 byly započaty ještě před uzavřením Lublinské unie, jež byly vyvolány potřebami vyvíjejícího se vnitřního života knížetství a snahou uhájiti nedotknutelnost jeho státní

³⁷⁾ Delegáty pro úpravu litevského statutu na lublinském sněmu r. 1569 byli ustanoveni: biskup vilenský Valerian, kastelán žmudský Melchior Šemet, vilenský fojt a státní sekretář Augustin Rotundus a z představitelů šlechty vojvodstev velkého knížetství Litevského Mikuláš Dorogostajskij, kníže Lukáš Svirskij, Jan Steckovič, Benedikt Juraga, kníže Pavel Sokolinskij, Jan Skolka, Kirděj Kryčevskij, Seleckij a Martin Volokevič. S nimi dva zemští písaři — vilenský (Ondřej Mackovič) a ošmenský (Petr Stanis'avovič), Volumina legum II. (Petersburg 1859), p. p. 100—101 (793—794).

³⁸⁾ Srv. »Popravy Statutovyja« — Vremennik Imp. Mosk. Obščestva Istoriji i Drevnostej Rossijskich, kniha XXIII., str. 200—212.

³⁹⁾ Viz J. J. Lappo, Velikoe Knjažestvo Litovskoje za vremja ot zaključenija Lublinskoj uniji do smerti Stefana Batorija. tom I. (Petrohrad 1901), str. 196 sl.

⁴⁰⁾ Viz tamže, str. 199 sl.

existence před nároky Polska. Jak známo, oba státy tíhly k unii, zcela rozdílně si představovaly její charakter i její ústrojí. Polsko v ní spatřovalo hlavně inkorporaci Litevsko-ruského státu do koruny Polské; veliké knížetství Litevské pojímalo unii spíše jako stálý spolek na výboj i na obranu se společně vyvoleným králem. Tento základní rozdíl v názorech na charakter unie znemožňoval veškeré jednání o ní, jež se do r. 1569 dalo,⁴¹⁾ a sotva as neměl neblahý vliv na práce i na lublínském sněmu. Projekt unie, který přinesli litevsko-ruští zástupci na tento sněm, spočívá v podstatě v těchto bodech: společně volený panovník pro oba státy, stálý spolek na výboj i na obranu, společný sněm pro společné záležitosti, společné výdaje na vojenské potřeby, jednotná měna; v ostatním však úplná samostatnost ve všem zákonodárství a správě Polsky i velikého knížetství Litevského, nedotknutelnost jeho titulu i státní formy, kompetence i práv všech jeho úřadů.⁴²⁾ Tento projekt byl odmítnut Polskem, které si vymohlo od lublínského sněmu prohlášení o úplném splnutí velikého knížetství Litevského se státem polským. Avšak mužná a energická obrana vlastního státu litevsko-ruskými zástupci také docílila pozitivních úspěchů: ujednání unie v podstatě dopadlo jako kompromis mezi požadavky Polska a Litvy. Spolu s prohlášením principu úplné státní jednoty přiznána byla velikému knížetství Litevskému nikoliv provincialní, nýbrž výsostná práva státní — státní znak, pečeť a titul, samostatná ministerstva, nezávislé a od Polsky oddělené finance i vojsko. Vytvoření jednotný stát se lublínskému sněmu nezdařilo, ani inkorporace knížetství, o kterou usilovala většina polských členů lublínského sněmu, ve skutečnosti nebyla provedena. Veliké knížetství Litevské udrželo si i po unii postavení úplně rovnoprávného státu s Polskem a sjednocené soustátí přijalo formu státu nikoliv unitárního, nýbrž federativního typu.⁴³⁾ Tradice pevné ochrany státních práv litevsko-rus-

---

⁴¹⁾ Srv. M. K. Ljubavskij, Očerk istoriji Litovsko-russkago gosudarstva do Lublinskoj Uniji vključitelno (vyd. II. Moskva 1915), str. 295 sl. Podrobněji o tom jednání psáno jest v jeho díle »Litovsko-russkij sejm.«

Srv. Stanisław Kutrzeba, Unia Polski z Litwą (Kraków 1914), str. 127 sl.

⁴²⁾ Viz J. J. Lappo, op. cit. str. 24—26

⁴³⁾ Srv. Karel Kadlec, Dějiny veřejného práva ve střední

kého státu nezanikla s lublínskou unií; naopak ona ještě více zesílila, neboť lublínský sněm dal podnět k novým příčinám nespokojenosti s Polskem, zejména když odtrhlo se od knížetství Kijevsko, Volyňsko, Podolí a Podljaško. Byv zbaven těchto zemí »šlechtický národ« velikého knížetství Litevského, záhy pocítil úbytek jejich pluků ve vojsku i úbytek na poplatcích od nich v pokladně vlastního Litevsko-ruského státu. Mezitím válka s Moskvou nebyla ukončena; po příměří vzplanula znovu. Naděje na pomoc Polska, pro kterou Litevsko-ruský stát hlavně usiloval o unii, nesplnila se v takové míře, jak bylo očekáváno. Nehledíc na »protestace« knížetstvím podávané, Polska neposkytovala pomoci v té míře, jak veliké knížetství Litevské potřebovalo a žádalo.⁴⁴⁾ Smýšlení litevsko-ruského »šlechtického« národa, jenž sdělal třetí litevský statut na svých sněmích a sjezdech, objevilo se příkře nepřátelským ideí jednoty »národů« i »státu« prohlášené lublínským sněmem a nový litevsko-ruský kodex ideu tu odmítl nadobro.

Lublínská unie se ve třetím litevském statutu nepřípomíná ani jedenkrát, ač listina, kterou byla zřízena, měla by se nacházeti v čele všech základních zákonů knížetství, jestliže by toto uznávalo pro sebe závaznými všechna její ustanovení. Význam velikého knížetství Litevského jako zvláštního samostatného státu vystupuje v třetím statutu s takovou jasností a přesností, jako i ve statutu z r. 1566, který vzbudil proti sobě tak silný odpor polské části lublínského sněmu a jenž podle usnesení téhož sněmu měl býti upraven tak, aby vyhovoval novým poměrům, vzniklým vytvořením unie knížetství a Polska r. 1588. Zvláště zřetelně vysloveno jest úplné samostatné postavení Litevsko-ruského státu v prvním, čtvrtém a pátém článku třetího oddílu statutu z r. 1588. V nich se uvádá: 1. Zachování plné státní samostatnosti a neodvislosti velikého knížetství Litevského od Polsky, jeho starého — (před unii) — státního významu, nedotknutelnosti a celistvosti jeho území s povinností vladaře navrátiti k němu to, co z něho bylo »odděleno, odtrženo neb pod jiné panství kdykoliv postoupeno«, 2. zvláštní přísaha panovníka velikému knížet-

Evropě (druhé pozmeněné vydání, v Praze 1921), str. 207—214; Stanislav Kutrzeba, *op. cit.*, str. 208—209; J. J. Lappo, *op. cit.*, str. 222—228.

⁴⁴⁾ Viz J. J. Lappo, *op. cit.*, str. 154 a násl.

ství Litevskému, zrušená na lublinském sněmu r. 1569, jež místo ní tehdy ustanovil jednu společnou přísahu králů pro Polsko i Litvu jako jeden stát,⁴⁵⁾ 3. nezávislá a oddělená působnost rady knížetství od rady (senátu) korunní, t. j. polské, 4. přiznání práva na udělování odúmrtých («spadkových») statků⁴⁶⁾ výhradně »rodičům«, t. j. osobám zrozeným ve velkém knížetství Litevském, čímž Poláci byli výslovně vyloučeni. Tyto články statutu z r. 1588 byly převzaty ze statutu z r. 1566.⁴⁷⁾ V textu článku třetího statutu, kde se požaduje, aby knížetství byla navrácena odtržená území, shledáváme zajímavou podrobnost: seznam těch států («panství») z druhého statutu, k nimž byly postoupeny a přičleněny části jeho teritoria — Polsko, Mazovsko, Prusko a Livonsko — byl vynechán. Výpustka ta ukazuje jen na snahu Litevsko-ruských stavů odstraniti ze svého statutu to, co by v očích polských »bratří« mohlo býti považováno za věc zcela se příčíci lublinské unii, v podstatě však věc zůstala beze změny, neboť povinnost panovníka usilovati o to, aby knížetství bylo navráceno vše, co od něho bylo k druhým státům odtrženo, byla ve statutu ponechána. Tím nebylo učiněno ústupků žádných, neboť to, co podle usnesení lublinského sněmu v litevském statutu z r. 1566 mělo býti upraveno a vynecháno, opět zůstalo i ve třetím statutu.

Přihlédneme-li k jiným částem textu statutu z r. 1588, shledáme celou řadu ustanovení, jež jsou v přímém odporu s požadavkem lublinského sněmu, aby kodex velikého knížetství Litevského byl uveden v souhlas s unií. Sněm nenazývá se ve statutu ni jednou »korunním«, t. j. polským, kdežto lublinská unie uznává pouze jen sněmy »korunní«.⁴⁸⁾ Statut z r. 1588 po příkladu druhého statutu nazývá jej prostě »velikým« a »valným«,⁴⁹⁾ jak byl nazýván v knížetství do zřízení unie r. 1569. Na Poláky hledí jako na cizince («zagraničniki»⁵⁰⁾ a nikoli jako na jeden a týž

⁴⁵⁾ Volumina legum II., str. 90 (771). O porušení tohoto ustanovení lublinské unie již při povýšení na trůn Štěpána Bathoryho viz J. J. L a p p o, op. cit., str. 146—147.

⁴⁶⁾ T. j. statků odúmrtých, které přešly od úmrtí («spadkem») do majetku státu, když nebylo zákonných dědiců.

⁴⁷⁾ II. statut, oddíl III., čl. 1., 3. a 4.

⁴⁸⁾ Vol. legum II., p. 90 (771).

⁴⁹⁾ Na příklad oddíl III., čl. 6., 7., 8., 9., 15.

⁵⁰⁾ Na příklad oddíl III., čl. 4., 5., 12.

národ, s nímž splývalo by domorodé obyvatelstvo velkého knížetství Litevského. Práva těchto »zagraníčniků« k nabytí pozemkového majetku neomezují se však ve statutě z r. 1588 jen výše námi uvedeným vyloučením jich z práva na udělení odúmrtných statků od velkého knížete litevského. Držba nemovitých statků v »povětech« (distriktech) knížetství otvírala domácí šlechtě přístup k litevsko-ruským úředním hodnostem. Ale třetí statut přiznává právo zaujímati »pověťové« úřady výlučně »rodíčům« (domorodým příslušníkům) knížetství. Pouze tyto mohou býti pověťovými choružími, členy zemských soudů, podstarostami a grodskými soudci a písáři.^{50a)} Vůbec úřady a statky může vladař rozdávat: darem v knížetství toliko obyvatelům Litvy, Rusi a Žmudi, příslušníkům starého vznešeného domácího rodu z velkého knížetství Litevského a ostatních zemí k tomuto knížetství náležejících.⁵¹⁾

Srovnávajíce tato ustanovení statutu z r. 1588 s příslušnými statěmi v druhém statutě obdržíme zcela jasný obraz o tom, jakým způsobem byl upravován a doplňován. Hlediska vytčeného lublinským sněmem vůbec dbáno nebylo, naopak provedené opravy stály s ním v přímém odporu.

Požadavek domorodé příslušnosti k velikému knížetství Litevskému není vysloven v souhlasných statích v II. statutě (o choružích, o členech zemského a grodského soudu) tak přímo jako ve statutě z r. 1588⁵²⁾ Nicméně o jakémkoliv splynutí neb souhlasu zákoníku knížetství Litevsko-ruského se »statutem polským«, jak to bylo lublinským sněmem předepsáno, v třetím litevském statutě není ani potuchy. Naopak z jeho textu bylo odstraněno místo, kde se činí zmínka o »sudejském statutu polském«, která se nacházela v jednom článku statutu z r. 1566.⁵³⁾

Tudíž při sestavování statutu z r. 1588 veliké knížetství Li-

^{50a)} III. statut, odd. II., čl. 5.; odd. IV., čl. 1. a 37.

⁵¹⁾ III. statut, III. 12.

⁵²⁾ II. statut, II. 5; II. statut, IV. r. a 21.

⁵³⁾ III. statut, III. 12. Ve druhém statutu jest zmínka ta v takovém kontextu: »a hde by oderzał občoho narodu čelovjek kotorij kolvek vrad duchovnyj i sveckij protiv semu statutu, napomnennyj toho pustiti ne chotel, tohdy takovyj majetnosc svoju na nas velikoho knjazza tratit, khdyž okolo toho i v statute sudejskom Polskom jest opisano.« (II. statut, III, 9.)

tevské k lublínskému sněmu a k dokumentům, jež se pojily k utvoření unie r. 1569, nehledělo. Bylo-li však tomu tak, tu sotva by bylo možno se domnívati, že polská část společného sněmu by dala svůj souhlas k potvrzení kodexu velikého knížetství Litevského s podobným obsahem. Dáti talkový souhlas značilo by pro Polsku formálně se odřící zákonitým aktem sněmovním ustanovení z r. 1569, na lublínském sněmě ujednaných. Toho sotva bylo možno očekávati, tím mesnadnější pak toho požadovati.

III.

V té formě, jak třetí statut byl vypracován členy statutové komise a na sněmích a sjezdech velikého knížetství Litevského, nemohl býti potvrzen se souhlasem polské části společného sněmu. Na varšavském sněmu r. 1582 knížetství dožadovalo se potvrzení svého nového kodexu bez předchozího prozkoumání jeho textu sněmem, t. j. prostým formálním záznamem tohoto potvrzení v sněmovní konstituci. Proti tomu však polská část sněmu postavila kategorický požadavek, aby litevský statut byl sněmem přezkoušen.⁵⁴⁾ Za takových okolností naděje na potvrzení třetího statutu sněmem bez základních změn v jeho obsahu pro Litevsko-ruské stavy nebylo. Mezitím naléhavá potřeba rychlého vydání nového kodexu vzrostla, když založen byl zejména r. 1581 tribunál velikého knížetství Litevského. Tento «golovnyj» (nejvyšší) soud, nově včleněný do soustavy litevsko-ruských soudů, byl až do té doby platnému II. statutu zcela neznám, nicméně pravomoc tribunálu nabyvši plné právní platnosti vyžadovala, aby příslušné články statutu byly s ním uvedeny neodkladně v souhlas.⁵⁵⁾ Zájmy velkého počtu soukromých osob, které potřebovaly ochrany soudní i zájmy soudních úřadů, jimž tribunál stal se apelační

⁵⁴⁾ *Scriptores rerum Polonicarum XVIII.*, str. 342.

⁵⁵⁾ »Tribunál obovatelem Velikago Knjazstva Litovskogo na sojmě Varšavskom danyj roku 1581« byl poprvé vtištěn ve Vilně v »drukarneč Mamoničově r. 1586. Prvý popis tohoto vydání byl pořízen P. J. Keppenem (*Materialy dlja istoriji prosvěščenija v Rossiji sobirajemyje Petrom Keppenom. Nro II. Bibliografičeskije listy 1825 goda. Str. 374—375*). Poslední stať Tribunálu zmiňuje se o způsobu opravy statutu. Prvé Mamoničovo vydání Tribunálu vtištěno bylo v XXV. knize *Vremenniku Imp. Mosk. Obščestva istoriji i drevnostej Rossijskich.*

instancí, nemohly přece čekat, až třetí statut bude úplně vypracován a potvrzen.

Za takového stavu věci veliké knížetství Litevské přirozeně bylo nuceno se starati, jak by našlo cestu k platnému zavedení kodexu, aniž by bylo třeba jeho revise na společném sněmu s Polskem. Moskevská válka přivedla knížetství ve zvlášt těsné sbližení se Štěpánem Bathorym, jenž dovedl oceniti jeho oběti v době této války.⁵⁶⁾ Těchto vzájemných styků bylo využito i pro potvrzení nového statutu. Na litevsko-ruském sjezdě r. 1584. ve Vilně Bathory zaručil velikému knížetství Litevskému potvrzení statutu svým privilegiem na sněmu.⁵⁷⁾ Avšak za panování Štěpána Bathoryho vůbec k tomu potvrzení nedošlo, ačkoliv jméno zaručivšího se krále i velikého knížete bylo vloženo do textu třetího statutu.⁵⁸⁾

Nadešla pak doba, kdy polsko-litevské soustátí ocitlo se po třetí bez krále. Doba bezvládní vůbec, zejména pak v letech 1586 až 1588 považovala se ve sjednoceném polsko-litevském státě za zvláště příhodnou k rozšíření starých práv a svobod a k nabytí nových;⁵⁹⁾ když stát byl bez »pána«, přesunoval »národ« moc jeho na sebe. Za třetího bezvládní veliké knížetství Litevské zaujalo velmi samostatné stanovisko k Polsku, předkládajíc mu jako stát řadu svých požadavků, také se s ním nestýkalo na jednotném sněmu k projednání společných záležitostí, nýbrž dohodovalo se s ním pomocí vlastních spínomocněných vyslanců. Na sněmu svolaném r. 1587 Poláci již mluvili o nebezpečí rozbití lublínské unie a 6. února usnesli se čekat na představitele knížetství, kteří dosud se na sněm nedostavili, »paměťajac na to, z jaką pracą unia się stała za sławnej pamieci króla Augusta, przeto nie dawać

⁵⁶⁾ Viz J. J. Lappo, op. cit., str. 176 sl.

⁵⁷⁾ »A jako jsme k opravě toho statutu přivolili, tak i k vydání jeho, až Vámi bude sněmu předložen náležitě opraven, svou knížecí přízeň projevíti a statut ten privilegium našim řádně potvrditi neodpřeme.« Vilenskiĭ Archeografičeskij Sbornik, III., Nro 32. Těž dokument se též nachází v Acta Historica Res Gestas Poloniae illustrantia, XI., Nro CLVII. (Úryvek z něho uvádí se zde v překladě.)

⁵⁸⁾ III. statut, IV., 1.

⁵⁹⁾ Tak Prokop Penkoslawski (ze sandomirského vojevodstva) mluvil 17. srpna r. 1587 na volebním sněmu: »jeśli w interregnum wolności nie naprawimy, tedy nigdy«. Scriptores Rer. Pol. XI., str. 118.

przyczyny do rozerwania«. ⁶⁰⁾ Na témž sněmu bylo již známo, že v knížetství v té době »sejmują i delibierują« bez Poláků. ⁶¹⁾

Ve velikém knížetství Litevském zatím stavové velmi úsilovně pracovali na sněmících a sjezdech k tomu, aby litevskoruský stát v době nastalého interregna byl uvnitř i na venek zabezpečen, jakož aby i soudy byly organisovány tak, by mohly poskytovat právní ochranu, když dosavadní soudy působící »ve jménu krále«, již nemohly si zachovati po jeho smrti své váhy. Lednový vilenský sjezd r. 1587 učinil řadu usnesení, jež všem těmto naléhavým potřebám velikého knížetství Litevského odpomohla ⁶²⁾ a na varšavském sjezdu r. 1587 trocký vojevoda Jan Janovič Glěbowič prohlásil jménem knížetství, že ono má již svůj »kaptur« (soud) a že nechce žádného společného »kapturu«, jenž Poláky byl ustanoven. ⁶³⁾

Nebudeme se podrobně zabývati jednáním knížetství a Polska na sněmech konvokačním a volebním r. 1587. Pouze podotkne-
me tolik, že tato jednání byla vedena představiteli velikého knížetství Litevského beze spojení s Poláky ve společné sněmovní práci: knížetství předkládalo své požadavky jako stát (»państwo«); jednání pak a požadavky točily se hlavně okolo těchto čtyř základních bodů: 1. o Livonsku, 2. o míru s Moskvou, 3. o volbě moskevského cara Fedora Ivanoviče na trůn polsko-litevský, 4. o »gravamina« a »exorbitantiae« přednesených knížetstvím. Také nechceme se v následujících řádcích dotknouti druhé a třetí z těchto otázek, neboť bezprostředně nespádají v oblast organisace vzájemných vztahů mezi knížetstvím a Polskou, jakožto součástmi sjednoceného státu. Oba tyto problémy vedeny jsou jednotným cílem — snahou zajistiti bezpečnost hranic velikého knížetství Litevského od Moskvy. Pokud se týče však otázky Livonska a »gravamina« a »exorbitantiae«, považujeme za nutno zdržeti se při nich déle a přihlédnouti k nim zevrubněji, ježto jsou neseny jednotnou ideou ochrany samostatného a rovného postavení velikého knížetství Litevského s Polskem v jejich federaci.

⁶⁰⁾ Ibidem, str. 14.

⁶¹⁾ Ibidem, str. 4.

⁶²⁾ J. J. Lappo, Postanowienija trzech wilenskich sjezdow 1587 goda (ve Sborníku statí věnovaných k počtě S. T. Platonova, Petrohrad 1911), str. 366—370.

⁶³⁾ Scriptores rerum Polon. XI., str. 33.

Požadavek, zajistiti si Livonsko zcela pro Litevsko-ruský stát, byl tímto státem zdůrazňován již před sjednáním lublínské unie z té příčiny, že veškeré břímě války s Moskvou musilo knížetství nésti na vlastních bedrech právě pro Livonsko⁶⁴⁾ i že Livonská země po svém přijetí »pod obranu vrchnosti vladaře litevského« byla chráněna před nepřáteli »rodíči a obyvateli slavné země velikého knížetství, kde nejen nemálo krve jejich šlechtického národa bylo prolito, nýbrž i mnoho hlav bratří jejich padlo spolu s velikou ztrátou jejich majetku« i státní pokladny téhož velikého knížetství.⁶⁵⁾ Po uzavření lublínské unie činilo si nároky na území Livonské i Polsko, avšak r. 1587 velké knížetství Litevské vyžadovalo si jeho vydání výhradně pro sebe. Tehdy znova obnovilo i svoje požadavky na vrácení území, která od něho byla odtržena Polskem ujednáním v Lublíně r. 1569.⁶⁶⁾ Kompromis, uzavřený na volebním sněmě r. 1587, přinesl rozdělení Livonska mezi Polskou a knížetstvím Litevským na polovinu; na vrácení Kijevska, Volyňska, Podolí a Podljašska veliké knížetství Litevské přestalo maléhati, by nedalo příčinu k roztržce úmluv s Polskem

O činnosti delegátů Polsky a velikého knížetství Litevského, kterým bylo se zabývatí otázkou Livonska a rovněž i »gravamina« a »exorbitantiae« knížetství, podávají zprávu deníky volebního sněmu r. 1587,⁶⁷⁾ mimo to však došel nás i akt sestavený těmi delegáty, jenž potom vešel svým obsahem do recesu korunnového Sigmunda Vazy.⁶⁸⁾ V tomto aktu,⁶⁹⁾ datovaném 4.

⁶⁴⁾ Ruskaja istoričesk. biblioteka XXX., str. 364. (Vilenský sněm r. 1565—1566.)

⁶⁵⁾ Ibidem, str. 433 (Gorodenský sněm r. 1566—1567). O připojení Livonského území k velikému knížetství Litevskému po zániku Livonského řádu viz J. J. Lappo, Velikoje knjažestvo Litovskoje, sv. I., str. 667. sl. a M. K. Ljubavskij, Litovsko-russkij sejm, str. 592 sl. a 609 a sl.

⁶⁶⁾ Scriptorum rerum Polonicarum XI., str. 66. O snahách knížetství odtrhnouti Polsku tyto země projevivších se dříve viz J. J. Lappo, op. cit. str. 91, 98, 100, 103, 108, 113, 114, 118, 120, 133.

⁶⁷⁾ Scriptorum R. Pol. XI., str. 67, 159, 165, 166, 168, 171, 174, 175, 176 a j.

⁶⁸⁾ Volumina legum II., str. 270 (1245).

⁶⁹⁾ Namowa Ichmosciow Panow Deputatow koronnych na Seymie Elekcyjnym z Ichmosciami Pany Deputatami W. X. L-o ratione gravamin y Exorbitancyi, ktore byli podali Stany W. X. L-o na Konwokacyi. Datum pod Warszawą na Seymie Elekcyj, Dnia 4-o Augusta A-o 1587. « Biblioteka glavnago štaba (v Petrohradě) Acta Historyczne IX.

srpna 1587 (Varšava, sněm volební), delegáti vykládají hlavní obsah svých sporů o Livonsko, při čemž od delegátů velikého knížetství Litevského se požaduje odevzdání celého Livonského území pro knížetství. Polští delegáti předložili věc stavům Polsky a jménem jich všech prohlásili delegátům litevským toto: že se domáhají od Polsky toho, s čím ona na podkladě ujednání o lublínské unii nemůže souhlasiti, jinak však že dává se úplný souhlas, aby polovina Livonska byla pro knížetství oddělena a provedení toho úkolu aby se stalo zvláštní komisí.⁷⁰⁾

⁷⁰⁾ My wziąwszy to do Stanow Koronnych y dolożywszy się ich w tey mierze, a takową mianowicie mając informacją około tych Punktow, takeśmy się Deputatom W. X. L-o imieniem wszystkich Stanow Koronnych deklarowali: Naprzod Braterskieśmy Ichmosciow używali, aby się u Nas takowey Kaucyi z strony prawowania się z Koroną o drugą połowicę Ziemie Inflantskiey, ani Sobie viam iure agendo o nei zachowywali, pokazując te Ichmosciow wywody racyami słusznemi stante statuti Unionis, y w Konstytucyą zawarli, że się Ichmosciowe mają u nas tego domagać, czego się Nam pozwolić nie godzi; Kommissarzow Spolnych do Infant wysłanie — na to między Koroną y W. X. L. pomiarkowanie y podzielenie pozwoliliśmy, aby z tey części, ktoraby się W. X. L.-u dostała, ludzie Rycerstwa y Narodu Polskiego, tak Starostowie, iako y inni Obywatele Koronne, ktorzyby Dobra stołu Krolewskiego w possessyey od Pana Zmarłego w tey części W. X. L.-o mieli, z Dzierzaw przeniesieni byli na insze opatrzenie tak, że by W. X. L.-u połowica Ziemie Inflantskiey wolna była, nie ekskludując też w tey części a beneficiis Reipublicae Zasłużonych ludzi narodu Inflantskiego, iako ich też y z Połowicę Koronney nie ekskludujemy. Na czym Panowie Deputaci W. X. L.-o przestać nie raczyli, deklarując się nakoniec z tym, że Zamierzoną moc mają od Braci swey, ktorzy doma pozostali, aby się wszystkiey całej Zupelney Ziemie Inflantskiey, a nie połowice za tym Prawem swym domawiali y o Nię starali, przywodząc to na pamięć, iż Narod Litewski wszystkiey Ziemie Inflantskiey za tym Prawem swym domawiali y iey przysięgę czynili y sumieniem iest obowiązani, iako też wszystkiey Ziemie Inflantská, a nie połowica iey Wielkiemu X.-u Lit.-u przysięgę czyniła. Poniewaz tedy tego nie mogą otrzymać od Nas, na co Prawo dobre y Sprawedliwość u Siebie mieć Sami mianują, aby im zachowane było Prawo o drugą połowicę czynić, że im nie chcą uczynić na ten czas niechęć, iedno tych wszystkich Tractatow, tak z strony Infant, iako inszych gravamina y exorbitancyi zaniechać Braci to swey odnieść a do Seymu koronacyi przyszęłego Pana to odłożyć, chcąc o tym y o inszych gravaminach y exorbitancyach [z] stany Koronnymi na przyszłym Seymie Koronacyey Pana Braterskie się znosić y skończyć, a nie zycząc, aby Im do iakich protestacyi zgodzić y miłosci braterskiey szkodliwych przychodzić miało, chcieli to mieć, aby tego wszystkiego Traktatu y namow spolnych zeznanie na pismie od Nas mieć mogli.*

Však delegáti knížetství nespokojivše se tím prohlásili, že v té věci mají od bratří, které zastupují, přesné plnomocenství a požadovali pro veliké knížetství Litevské celé Livonsko. Delegáti knížetství si přáli jak záležitost Livonska, tak i ostatní »gravamina« a »exorbitantiae« odložiti na korunovací sněm a požadovali v té věci od polských delegátů, kteří vedli toto jednání, písemný akt. Tímto aktem jest námi výše zmíněný dokument, jenž končí těmito slovy: »Czegosmy Ichmosciom, za doloženiem się pierwey wszystkich Stanow Korony Polskiej y za Konsensem ich, pozwolili, tak postanowili, iż na przyszym Seymie Koronacyi trzey Senatorowie Koronni a trzey Litewscy, a z Rycerstwa Koronnego sześć osob, takže y z Litewskiego drugie sześć osob obrani y wysadzeni bydz mają, a ci uczyniwszy przysięgę na ten sam akt, iż, na żadną się rzecz nie oglądaiąc, jedno na Pana Boga a na sprawiedliwość wzgląd mając, wedle sumienia swego, každych Praw, zobustron pokazanych, oglądawszy, mają tę sprawę uspokoić y skonczyć, a gdzieby się zgodzić nie mogli, tedy to wszystko, co będzie przed nimi ukazywano Praw y Listow zobustron y mowienia wszystkie do tey sprawy zobopolnie na piśmie mają przynieść do Krola Koronowanego, a Krol, Pan nasz, dańi Bog przyszy, nie odkładaia[c] tey sprawy, onę ex aequo et bono uspokoić y skonczyć na tem Seymie Koronacyi będzie powimien. A ten List nasz za wiadomością y pozwoleniem Stanow Koronnych⁷¹⁾ Stanom Wielkiego Xięstwa Litewskiego dalismy, który dla lepszey wiary y pewności Rękomašmy swemi podpísali y pieczęciami swymi zapieczętowali.«⁷²⁾

Tento dokument, vydaný knížetství Litevskému s vědomím a souhlasem stavů polských, 1. formálně uznal porušení smlouvy o lublínské unii o sloučení národů knížetství a Polsky v jeden národ, třebaš že v případě rozdělení Livonska výslovně uvádí, že smlouva se tím neruší, 2. ukázal cestu vedoucí k vyřešení »gravamina« a »exorbitantiae« velikého knížetství Litevského, které nemohly býti vyřízeny na volebním sněmu r. 1587. Cestou tou jest — rozhodnutí věci přímo samým novým králem v případě, že by na korunovacím sněmu mezi Polskem a knížetstvím nedošlo k do-

⁷¹⁾ V originale: »Stanom Koronnym«.

⁷²⁾ Dále následuje datum (Ve Varšavě na sněmu voleb dne 4. srpna 1587), a slova »Locus sigilli«.

hodě, při čemž novému »pánu« měly býti předloženy příslušné dokumenty, jež tvořily podklad pro rozhodnutí sporných otázek. Konečně akt ze 4. srpna r. 1587 jest výrazem i neutěšeného stavu neposkytujícího žádného východiska, v němž v té době volební sněm se nacházel. Déle protahovati určitou a formální odpověď na požadavky knížetství již možno nebylo; zrovna tak bylo nutno přistoupiti i ke zvolení krále. Odmítnouti tyto požadavky bylo Polsku nemožno vzhledem k nutnosti zabrániti všemi silami roztržce s velkým knížetstvím Litevským, bylo to i nebezpečné v době, kdy Polska sama byla rozdělena na dvě vzájemně si nepřátelské strany,⁷³⁾ odhodlané k boji i se zbraněmi. Avšak akt ze 4. srpna 1587 má závažný význam i pro historii vzájemných vztahů Polsky a knížetství v době jejich sjednocení ve federativním soustátí a rovněž pro poznání historie potvrzení třetího litevského statutu.

V těchto řádcích chceme přihlédnouti zejména i k této poslední stránce jeho významu. Ta spočívala v tom, že akt ze 4. srpna formálně otevřel potvrzení statutu z r. 1588 tu cestu, kterou skutečně se k jeho potvrzení došlo, což zřetelně vyplýne, srovná-li se privilegium Sigmunda Vazy,⁷⁴⁾ kterým se statut po-

⁷³⁾ Srv. J. Caro: Das Interrnum Polens im Jahre 1587 und die Parteikämpfe der Häuser Zborowski und Zamojski (Gotha 1861), str. 70 sq.

⁷⁴⁾ V tomto privilegii jménem Sigmunda III. mezi jiným uvádí se toto (překlad): »pánové rady panské, úředníci naši i poslové velikého knížetství Litevského na valném sněmu při šťastném našem korunování jménem všech stavů, obyvatelů velikého knížetství Litevského, předložili nám k potvrzení statut, to jest pořádek konání práva soudem, jenž byl upraven delegáty od stavů velikého knížetství Litevského k tomu účelu zvolenými i na sněmech provincialních (»pověťových«) proto ustanovenými, přehlédnutý na sněmu pod Varšavou, kde stala se naše volba, prosíce, abychom tento statut od nich nově upravený se zachováním jiných práv a svobod jejich privilegiem našim potvrdili a všem stavům velikého knížetství Litevského vydati a k užívání přivesti veleli, ukazující nám z konstitucí i usnesení sněmovních, že my tak učiniti jsme povinni.« Potvrdiv statut, podepsav privilegium a příkázav k němu přivěsiti pečeť velikého knížetství Litevského Sigmund III. činí výhradu: »Zavádějíc tento nově upravený statut spolu ustanovujeme, že svazku unie v ničem nemá se protiviti, ni škoditi ni ubližovati.« Toto privilegium bylo vytištěno při textě statutu z r. 1588. V exemplářích Mamoničova starého vydání statutu v jazyku ruském se obyčejně nachází na l. 3—4. (bez paginace). Srv. Vremennik Imp. Mosk. Obsč. Ist. i Drevnostej Ross. XIX., str. III—IV.

tvrdí, s tímto aktem. Privilegium obsahuje: 1. poukaz na to, že představitelé knížetství prosili Sigmunda, aby potvrdil statut, dokazující mu z konstitucí a usnesení sněmovních, že jest povinen tak učiniti, a 2. připomínku o tom, že potvrzený statut nemá se v ničem protiviti, ni škoditi ani ubližovati unii, ač ve skutečnosti textem svých článků rušil část ustanovení lublínského sněmu z r. 1569. Bod první jest vlastně jen přímým splněním toho, co aktem ze 4. srpna bylo ustanoveno; druhý jest pouhým opakováním výhrady u příležitosti potvrzení statutu, která byla učiněna v aktě ze dne 4. srpna vzhledem k rozdělení Livonska. Reálného významu však ta výhrada nemá, ježto veškerý obsah statutu jest s ní v naprostém odporu; avšak aspoň zdánlivě snažila se udržeti zásadu nezměnitelnosti ustanovení lublínské unie.

Tudíž »gravamina« a »exorbitantiae« velikého knížetství Litevského byla odložena aktem ze 4. srpna na sněm korunovací a odevzdána novému panovníku k definitivnímu rozhodnutí, když by Polsko a knížetství k vzájemné dohodě nedospěly. V řadě těchto »exorbitantiae« nepochybně byl i požadavek knížetství, aby třetí statut byl potvrzen. Nikde nenacházíme slov »Litevský statut« neb zmínku o jeho opravě v uveřejněných denních zprávách volebního sněmu z r. 1587,⁷⁵⁾ avšak výše námi vyznačená tendence nového statutu, která zbavila jeho ustanoveními Polsku těch práv, jichž nabyla naproti velikému knížetství Litevskému v r. 1569, jasně se zračí ve slovech generálního polského »kola«, daných představitelům knížetství 10. srpna r. 1587: »takie exorbitancye Wmę podali, które totam Rempublicam afficiunt i wiele przywilejów, wiele wolności naszym, które jak z gruntu wywrócone są, dotykają się.«⁷⁶⁾

Volební sněm r. 1587 přinesl důvod k novým rozbrojům ve sjednoceném soustátí polsko-litevském tím, že současně zvolil dva krále. Veliké knížetství Litevské jako stát neuznalo žádné z obou voleb. Dnem 25. srpna 1587 datovaný universál, vydaný ve Varšavě, neuznával ani Sigmunda ani Maximiliana.⁷⁷⁾ V něm jménem

⁷⁵⁾ *Scriptores Rer. Pol.* XI. O »prawach«, kterážto otázka byla probírána i v knížetství i na volebním sněmu r. 1587, denní zprávy se zmiňují (na př. str. 166).

⁷⁶⁾ *Scriptores Rer. Pol.* XI., str. 185—186.

⁷⁷⁾ Tento universál dostal se do archivu Litevské Metriky — »Universal, pod Warszawą po nominatij dwu candidatow na Kroliestwo Pol-

rady a rytířstva Polsky a knížetství uvádí se ve všeobecnou vědomost,⁷⁸⁾ že vydavatelé universálu, kteří se sjeli na volební sněm, snažili se před volbou nového krále vyléčiti »vulnera« sjednoceného »ustátí i rozřešiti« »exorbitantiae« a »gravamina«,⁷⁹⁾ jež sněmu byla předložena. Ale část sněmovníků »obrali i mienowali« švédského krále Sigmunda, bez vědomí jedné části státu t. j. všeho národa velikého knížetství Litevského i části »rycarstwa« (šlechty) z Polska.⁸⁰⁾ Tehdy druhá část sněmujících prohlásila zvoleným arciknížetem Maximiliana, ač za nejvýhodnější považovala volbu moskevského velikého knížete. »My tedy« pokračuje universál »większa cześć R. P., widząc gwałt i złamanie praw i wolności i rozumiejąc obie nominacie in periculum R. P. (rei publicae) na zadną s tych nie przizwoliwszy, odiachalismy s protestacją, napomnąwszy obie stronie posly tych nominatow, aby przedsięwzięcia swego zaniechali.« Universál vyzývá dále »bracią doma pozostałą«, kteří nedávají souhlasu k nezákonné volbě, aby se na obvyklých místech shromáždili na sněmíky 16. září a potom, aby »do kupy wszyscy ruszyli a tak szkodliwy ogień w R. P. vgasili, praw i wolności swych postrzegali i s tym tak postąpili, iakoby było nailiepszem R. P.«

Tento universál přirozeně vyvolal horečnou činnost mezi národem velikého knížetství Litevského. Po schůzi provinciálních sněmíků již 2. října r. 1587 sešel se sjezd »pánů-rad« a rytířů knížetství ve Vilně,⁸¹⁾ který prohlásil, že volba dvou králů provedená frakcí polskou znamená porušení úmluvy o unii. K »pánům Polákům« byl odeslán požadavek, by této úmluvy bylo šetřeno a k oběma »nominatům« posláno bylo písemné vyjádření o názoru knížetství na provedené volby spolu se žádostí, by nebyly přijí-

skie y W. X. Lith. etc. wydany«. Litovskaja Metrika sign. I. A/65, list. 236 i na druhé straně.

⁷⁸⁾ »My rady [i] rycerstwo oboiga narodu, Coronny Polskiej y Wielkiego Xięstwa Litewskiego wszystkim, komu to wiedzieć należy, oznamujemy...«

⁷⁹⁾ »Exorbitantiae« a »gravamina« byly volebnímu sněmu předloženy nejen velikým knížetstvím Litevským, nýbrž i jinými zeměmi a též i soukromými osobami.

⁸⁰⁾ Bez bytosti i wiadomości częsci R. P., to jest wszystkim narodu Wielkiego X. Litewskiego i połowice stanów rycerstwa Coronnego.«

⁸¹⁾ J. J. Lappo, Postanovlenija trech Vilenskich sjezdov 1587 goda. Str. 370—372.

mány. V listě, který byl každému ze zvolených králů odeslán, se uvádělo, že velké knížetství Litevské »iednakie wolne i rowne obiranie pana ma z narodem Polskim« a důsledkem toho, že »nominát« nemůže na svou hlavu vložit královskou korunu bez svolení knížetství.⁸²⁾ Říjnový vilenský sjezd kromě toho sezval nový litevsko-ruský sjezd do Vilna na 8. listopad 1587, a tento sjezd mimo jiné záležitosti měl se i zabývat vypracováním řady požadavků velikého knížetství Litevského k novému panovníkovi, jenž měl tyto potvrditi svou přísahou.⁸³⁾

Shromážděný sjezd ve Vilně 8. listopadu r. 1587 vypravil k Sigmundu i Maximilionovi poselství jménem celého státu litevského (pět radů ze stavu panského a 20 představitelů »kola rytířů«) a uložil jim dohodnouti se s »nomináty« na instrukci, jež sjezdem byla sestavena. V litevsko-ruských krajích dle ustanovení téhož sjezdu měly se dne 30. prosince r. 1587 sejíti sněmíky knížetství za účelem volby okrskových delegátů, kteří dle oznámení výše uvedeného poselstva velikého knížetství Litevského byli povinni odebrati se do Brestu s neomezeným plnomocenstvím k jednání a rozhodování přímo se zmíněným poselstvím, kdyby si ono v tom shromáždění žádalo plnomocných představitelů veškerého Litevsko-ruského státu.⁸⁴⁾

Poselstvo vypravené listopadovým vilenským sjezdem jménem velikého knížetství Litevského k »nominátům«, vstoupilo s nimi v jednání a potom dne 24. prosince 1587 vydalo v Brestě pro celé knížetství universál⁸⁵⁾ se zprávou o své činnosti i s objasněním podmínek, s kterými jedna část jeho vypravila se do Krakova k Sigmundu Vazovi s pány Janem Glěbovičem⁸⁶⁾ a Lvem

⁸²⁾ Litovskaja Metrika I. A/65, list 238 in dorso. Na listě 239. též knihy nachází se záhlaví »Respons od kroliewicza iego m. Szwedzkiego« a na listě 239. in dorso záhlaví »Respons od Arc. iego m. Maximiliana«, avšak texty těchto odpovědí do knihy pojaty nejsou. (Za záhlavím ponechána prázdná stránka.)

⁸³⁾ J. J. Lappo, op. cit. str. 371. Universál Vilenského sjezdu z 11. října r. 1587. — J. J. Lappo, Litovsko-russkij povět i jeho sejmik. Priloženija str. 144—148.

⁸⁴⁾ Ibidem, Priloženija, str. 149—155

⁸⁵⁾ »Universál v Brzesciu postanowiony.« Litovskaja Metrika I. A/65, listy 257—258.

⁸⁶⁾ Vojevoda trocký.

Sapiehou⁸⁷⁾ v čele. Mezi těmito podmínkami uvádí se i následující: »aby rozsádek o ziemie Inflantskei wczynił, exorbitantie s pany Polyaki theraz na thym seymie coronatiey« by uspokojil, »statut nowopoprawyony aby był powynien widacz i zmocnicz, tribunal utwierdzicz«. ⁸⁸⁾ Jestliže by Sigmund ty neb ony přednesené požadavky knížetství odmítl splniti, přeruší toto s ním jednání a přejde na stranu Maximiliana.⁸⁹⁾ Až do návratu Glěboviče a Sapiehy s ostatními nařizuje universál obyvatelům velikého knížetství Litevského, by žádných sjezdů nekonali a klidně vyčkávali jejich návratu.

Do Litevské Metriky dostal se i samotný text instrukce, která byla dána Glěboviči a Sapiehovi a ostatním jich spoludruhům poselstvím listopadového vilenského sjezdu pro »nomináty«. V záhlaví této instrukce čteme: »Naprzod aby prawa y wolnosc, swobody i przywileia nasze poprzisiągl według przisięgy krolya Hendrika i Stephana, dokładaiącz wsendzie aby biło — et Mag. Duc. Lith. Druga — aby pokoy zastanowiony z Moskwą⁹⁰⁾ trzymacz bił powinien do liath piethnascu, a interea gdzieby Moskiewsky od nas chciał bicz wdzieczen abo i sam thego szukał, aby z nym pokoy weczny zastanowycz bił powynien. Trzecia — aby rozsádek o ziemie Inflanską wczynił i exorbitantie s Polyaky theraz na thym seymie koronatii. Czwarta — aby statut nowopoprawyony aby bił powynien wydacz i on zmocnicz. Piatha — tribunal stwyerdzicz.«⁹¹⁾

Poselstvo Glěbovičovo a Sapiehovo přistoupilo k vyplnění příkazu mu daného v tu dobu, když již otázku o uznání králem Sigmunda neb Maximiliana měly rozhodnouti zbraně. Vzájemný boj již propukl.⁹²⁾ avšak Glěbovič a Sapieha se svými druhy, až

⁸⁷⁾ Podkancléř velikého knížetství Litevského.

⁸⁸⁾ Litovskaja Metrika, I A/65, list 257 in dorso.

⁸⁹⁾ »A jesliby wecz krolyewicz iego m. praw i wolnosc naszych poprzisiącz nie chciał, exorbitantiiy naprawicz, pokoy zamrzecz z Moskwą, thedy wsiczi in genere onego za pana przynacz nye mamy, alye zaraz do Arczixiążeczcia iego m. Maximiliana szię vdacz i tham iusz przilączywszy ssie przestawacz.« Ibidem, I, 257 in dorso.

⁹⁰⁾ Tento mír byl uzavřen velikým knížetstvím Litevským zcela samostatně a nezávisle od Polska.

⁹¹⁾ Dále následují další požadavky. Dokument se nachází na 258. až 259. listě téže knihy Litevské Metriky (I. A/65.)

⁹²⁾ Maximilian zmocnil se již zámku Ljubovle, náležejícího korun-

přibyli do Krakova, se nedostali k jednání se Sigmundem Vazou, který meškál v tomto městě. Nutno jest se domnívati, že schválně nespíchoali, chtějíce vyčkati, jak pevným se ukáže jeho postavení na trůně polském. Bitva, jež byla svedena 24. ledna 1588 pod Byčínou, a zajetí Maximiliana Zamojským, zajistily trůn Sigmundovi.

Litevsko-ruské poselství nepřjatě sledovalo zápas zbraní straníků obou »nominátů«. Heidenstein uvádí, že Litevci rozestavili na cestě z Byčiny do Krakova jízdní posly, aby o výsledku bitvy obdrželi zprávy co možno nejrychleji a že oni první zvěděli o vítězství Zamojského.⁹³⁾

Po bitvě pod Byčínou Sigmunda Vazu uznali i ti, kteří dříve jeho voleň odporovali.⁹⁴⁾ Avšak veliké knížetství Litevské velmi obratně využilo ve svůj prospěch situace, v níž se Polsko i jeho nový král nacházeli. Pro Sigmunda a jeho stoupence bylo velice těžko pustiti se v té době do války s knížetstvím pro jeho požadavky. Na tu válku sotva by se jim dostávalo sil, neboť veliké knížetství Litevské již ozbrojilo svůj »šlechtický« národ⁹⁵⁾ a vojna s ním znova by byla rozdělila Polsko mezi oba »nomináty«. Byla-li však válka s knížetstvím nemožna, tu zbývalo jen jedno východiško: Sigmund musil zavázati se ku splnění požadavků, které veliké knížetství Litevské kladlo jako podmínky uznání jeho

---

nímu podkonímu Kaspru Macějovskému. Reinholdi-Heidensteinii, secretarii regii, Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII. (Francofurt ad Moenum MDCLXII., str. 279.

⁹³⁾ »Ex instituto autem in exercitu habebant, qui quam primum praelium factum esset, de exitu eius, per dispositos equos, illis significaret.« R. Heidenstein op. cit., str. 284.

⁹⁴⁾ Piasecki píše: »Sparsa autem fama de profligato atque capto Maximiliano cum suis assectatoribus, reliqui earum partium, qui adhuc in Polonia latebant, palam Sigismundo adhaerere coeperunt. Venerant statim Sulikouius Archiep. Leopold. Cracouiam, et cum eo multi ex Russia, qui eousque nutabant: et Lithuani nil morati cum obsequio aduolarunt, ac omne commotionis illius, murmur mox conquieuit.« Chronica Gestorum in Europa Singularium: A Paulo Piasecio Episcopo Praemisliensi (Cracoviae 1648) str. 83. O Piaseckém viz Ryszard Miernicki, Poglądy Polityczne w dziejopisarstwie Polskiem XVII. wieku (Przegląd Historyczny, tom XVI., zeszyt 2., str. 164—175) Srv. Heidenstein op. cit., str. 283—284.

⁹⁵⁾ Viz J. J. Lappo, Postanovlenija trech Vilenskich sjezdov 1587 goda, str. 373.

velikým knížetem líteviským. Polští rádcové nového krále a také on sám se svými stoupenci mohli si vybrati jediné tuto cestu. Jinými slovy Polska byla přinucena souhlasit s tím, čemu dříve tak úsilovně odporovala. Podle slov Heidensteinových límenovitě dva požadavky velikého knížetství Líteviského byly pro Poláky těžkými, a to rozdělení Livonska a potvrzení zákonů («práva») knížetství t. j. líteviského statutu. Heidenstein uvádí. »Maxime de duabus rebus Lithuanis agebatur, de Livonia, quam exaequo cum Regno partiri volebant, et iuris sui confirmatione, quod ita sibi constituerant, ut inter alia, quae conditionibus Regni gravia viderentur, maxime Polonos omnes e Lithuania excluderent.« Dále Heidenstein pokračuje: »cum et inviti ordines Regni ad conditiones eas, imprimis vero potiundae Livoniae, accederent, Lithuani in eventum expeditionis contra Maximilianum cum incerti essent, diutius aliquanto, cum per delegationes, tum aliis difficultatibus, ducta res fuit... Itaque cum de victoria exercitus nostri⁹⁶⁾ omnium primi ipsi cognovissent, partim discessu, quem intentabant, partim aliis rebus terrendo, antequam nuntium victoriae vulgaretur, consensum in postulata sua Ordinum Polonicorum exprimunt: ipsique etiam mox totius Lithuaniae nomine iuramentum Regi praestitere.«⁹⁷⁾

Tímto způsobem Heidenstein líčí věc tak, že souhlas polských stavů korunovacího sněmu podařilo se lítevisko-ruskému poselství rychle získati, prve než zpráva o vítězství pod Byčínou do Krakova došla jen proto, že Poláci o něm dosud nevěděli.⁹⁸⁾

⁹⁶⁾ Heidenstein byl stranníkem Jana Zamojského. Srv. Władysław Nehring, O życiu i pismach Reinholda Heidensteina. (O historykach Polskich, szesnastego wieku. Część Pierwsza Poznań, 1862) str. 6.

⁹⁷⁾ R. Heidenstein, op. cit., str. 284. Totéž vylíčení stavu věcí stran uznání knížetstvím Sigmunda III. a potvrzení statutu podává i pokračování kroniky Joachima Bielskiego, Dalszy ciąg kroniki Polskiej, zawierającej dzieje od 1587 do 1598 r., w rękopiśmie odkrył i do druku podał oraz historyczno-bibliograficzny opis żywota i prac Marcina i Joachima Bielskich napisał i przyłączył F. M. Sobieszczański, (Warszawa 1851).

⁹⁸⁾ Představy Heidensteinovy obrazily se i v nové historické literatuře. Srv. na př. Józef Szujski, Dzieje Polski III., str. 125. (Nemajíce v nynější době po ruce vydání, které vyšlo v Krakově v devadesátých letech XIX. století, citujeme dle vydání vyšlého ve Lvově 1864.)

Třeba však se domnívati, že příčina tohoto souhlasu spočívala hlouběji, zejména v nemožnosti Polsky přinutiti knížetství Litevské, aby se odřeklo svých požadavků, jež bylo hotovo hájiti zbraněmi.⁹⁹⁾ Třebas ne jako podmínky, přece požadavky předložené Sigmundu Vazovi jménem velikého knížetství Litevského jeho poselstvem byly přijaty, a mezi nimi byl přijat i závazek potvrditi třetí litevský statut. »Roku 1588, 28. ledna Zikmund Třetí, král polský na Litvě přísahu opakoval, neboť byl bez našich korunován«, píše Jevlaševskij ve svých zápiscích.¹⁰⁰⁾ Tam rovněž 28. ledna datováno jest i privilegium Sigmunda Vazy, potvrzující litevský statut z r. 1588.

Vyložená námi historie potvrzení třetího litevského statutu zbavuje nás možnosti přiznati, že potvrzení statutu r. 1588 jest dílem společného polsko-litevského sněmu. Fakticky toho sněmu tehdy v Krakově nebylo; tam tehdy zasedal jen polský sněm a zároveň s tímto nacházelo se v Krakově poselstvo velikého knížetství litevského, jež vedlo jednání o uznání Sigmunda Vazy velikým knížetem Litevským. Vše, co mohl vykonati v daném čase

⁹⁹⁾ Bitva pod Byčínou vůbec měla vliv na stanovisko Poláků k požadavkům velikého knížetství Litevského. »Barzo takiem zwycięstwem podnieśli się panowie Polacy, zwłaszcza narodowi litewskiemu chcą być hardzi...« psal Lev Sapięha Křištofu Radivilu z Krakova 31. ledna r. 1588 (SriptoresRer. Pol. VIII. str. 189). Ač již Sigmund III. složil přísahu knížetství na jeho práva i svobody, a taktéž i na rozdělení Livonska, »jenož teraz panowie poslowie koronni za tēm zwycięstwem, które odniósł p. Kanclerz z arcyxiążęcia Maxymiliana, stali nam hardzi, że nam tego w konstytucyą wložyc nie chcą, chocia już mamy na to gotowy przywileje psal o dva dny dříve Sapięha tēmuž Křištofu Radivilu (ibidem str. 187). Veřejné mínění ve velkém knížetství Litevském bylo vůči osobám Sigmunda i Maxmiliana indiferentní. Ono žádalo pouze uznání všech svých státních práv a tudíž i utvrzení statutu. Za ilustraci této nálady mohou býti považována následující slova Šimona Denisky Matvějevského, (starosta žitomirského), v jeho dopisu Lavrinu Piaseczinskému (podkomoří braslavský) z 1. ledna r. 1588: »za tyie nowiny wam welce diakuii, jako wižu, że ich milostpanowe litowskije ne zbudut jeho milost krolewicza szwedzkiego, że by krolem nie miał byt, i naszym by netreba se w nepotrębnyje reczi wdawat, tolko aby my pry wolnostiach i prawach swoich ostali«. Zródla do dziejów polskich wydawane przez Michała Grabowskiego i Alexandra Przezdzieckiego, tom drugi (Wilno 1844), str. 345.

¹⁰⁰⁾ Memuary, odnosjaščijesja k istoriji Južnoj Rusi, sv. II., (Kijev 1896) str. 28.

korunovací sněm r. 1588 jak ohledně statutu, tak i ve příčině druhých požadavků předložených knížetstvím Sigmundovi, bylo to, aby netrval na jejich odmítnutí novým králem. Avšak v případě, že by Sigmund Vaza odmítl přijmouti a splniti tyto požadavky, ztrácel vládu nad velikým knížetstvím Litevským, čímž úplně se rušila lublínská unie. Jakkoliv tedy většina Poláků snažila se pojmáti tuto unii ve smyslu splnutí obou států i národů¹⁰¹⁾ v jeden celek, skutečnost ukázala, že snahy ty jsou nedostižnými pro Poláky a okolnosti je přinutily se s tím smířiti.

Na sněmě korunovacím, »kdy při skládání přísahy poddanství pánů posluže ze všech stavů národa velikého knížetství Litevského jeho královské milosti, jeho milost král při korunování přísahu na práva a svobody velikého knížete Litevského vykonal, taktéž i nově upravený statut potvrditi ráčil« — zmíní jeden z dokumentů r. 1588 uložených v archivu Litevské Metriky.¹⁰²⁾ O tomto způsobu potvrzení statutu z r. 1588 Sigmundem Vazou zmiňuje se i jeden z dokumentů, jím vydaných za příčinou splnění požadavků, předložených mu tehdy knížetstvím: »oznamujeme, že rady i ryccerstvo, poslové velikého knížetství Litevského to sobě na sněmu našeho korunování s vědomím a svolením všech stavů vyhradili a my jim to, co věčné právo míti chceme: předně statut práv velikého knížetství Litevského znova upravený k tomu zvolenými deputáty stavů velikého knížetství Litevského a na sněm našeho korunování podaný za účelem potvrzení, mocí opatřujeme a v užívání dáváme, jakož i o tom náš privilej vedle práva jejich v ruském jazyku obyvatelům velikého knížetství Litevského vydati jsme kázali...«¹⁰³⁾

¹⁰¹⁾ Zajímavým projevem těchto snah jest projekt podmínek pro nového krále, vypracovaný Poláky na volebním sněmu r. 1587 (Scriptores Rer. Pol. XI., str. 247—258). Tento se pokouší ustanoviti sloučení koruny polské i knížetství Litevského i v obecných statutech (str. 252) i v tribunálu (str. 251). Ta okolnost, že na začátku toho dokumentu stojí slova »Rady duchowne i swieckie i stany wszelkiego narodu polskiego i Wielkiego Xięstwa Litewskiego,« ovšem vůbec nedokazuje, že by knížetství souhlasilo s jeho obsahem. Jest to jen oficiální formule, s kterou si nikdo příliš mnoho přemýšlení nedal; tak prohlásil i primas na volebním sněmu r. 1587 Sigmunda Vazu velikým knížetem Litevským bez představitelů knížetství a proti jejich vůli (ibidem, str. 129).

¹⁰²⁾ J. J. L a p p o, Litovskij statut v moskovskom perevodě — redakciji XVII. stoljětija. Žur. Min. Nar. Prosv. 1914 II., str. 226, 2.

¹⁰³⁾ Akty Zap. Rossiji IV., No. 3. Týž dokument jest obsažen i v Aktech vydaných Vilenskou komisí VIII., str. 262—263.

IV.

Historie potvrzení třetího litevského statutu objasňuje tedy, že formálních znaků sněmovní sankce při potvrzení statutu nebylo, neboť byl potvrzen sankcí velikého knížete litevského (a krále polského) a nikoliv sankcí společného polsko-litevského sněmu. Které znaky však dokazují, že předpisům vydávaným pro veliké knížetství Litevské se dostalo sankce sněmu? Jedni uvádějí to, že pojaty byly do příslušné sněmovní konstituce, druzí, že příslušné označení způsobu jejich potvrzení obsaženo jest v jich samotném textu. Tyto vnější příznaky ukazující na sněmovní sankci máme však i při dvou doplňcích litevského statutu, vydaných za panování Štěp. Bathoryho a to při »popravách« (opravách) statutu r. 1578 a při »tribunálu« r. 1581. I sněmy r. 1578 i 1581 pojaly do své konstituce zápis o potvrzovaných jimi ustanoveních zákonných.¹⁰⁴⁾ Druhý z formálních znaků sněmovní sankce taktéž se vyskytuje jak při opravách, tak i při tribunálu. V textě, jenž se jich obou dotýká, jest vyznačeno, že jsou potvrzeny »mocí tohoto sněmu«¹⁰⁵⁾ neb »mocí toho sněmu«.¹⁰⁶⁾ Do oprav statutu r. 1578 vložen byl i článek »potvrzený sněmovní konstitucí na korunovacím sněmu krále Jindřicha«. Ten rovněž jest potvrzen »mocí tehdejšího sněmu, se svolením všech pánů našich i poslů zemských velikého knížetství Litevského.«¹⁰⁷⁾

Takovým způsobem při zákonech velikého knížetství Litevského, které prošly v době po uzavření unie polsko-litevským sněmem a obdržely jeho sankci, můžeme velmi přesně zjistiti formální příznaky, jež dokazují sněmovní sankci, která jim následovala.

Zdali však tyto znaky vyskytují se i při třetím litevském statutu? Ohledně prvního, t. j. zahrnutí do sněmovní konstituce, nemůže býti nijakého rozporu. Konstituce korunovacího sněmu r. 1588 vydána jest ve Volumina Legum.¹⁰⁸⁾ V ní není ni slova o litevském statutu; to již bylo vědeckým bádáním postřehnu-

¹⁰⁴⁾ Volumina Legum II., str. 186 (970), 210 (1020—1021).

¹⁰⁵⁾ Vremennik Imp. Mosk. Obsč., Istoriji, i Drevnostej Ross. XXIII., str. 202 a 212.

¹⁰⁶⁾ Vremennik Imp. Mosk. Obsč. Ist. i Drevn. Ross. XXV., str. 4.

¹⁰⁷⁾ Tamže sv. XXIII., str. 204.

¹⁰⁸⁾ Ve druhém svazku. Dle petrohradského vydání str. 251 (1206) — 270 (1245).

to.¹⁰⁹⁾ Prvý formální příznak sněmovní sankce třetího litevského statutu tudíž schází. Pokusme se dále naléztí znak druhý.

Jméno Sigmunda III. i sněm, na němž byl korunován, nepřipomíná se ve statutu ani jednou. O obém se děje zmínka toliko v privilegiích, vytištěných při statutu před začátkem dedikace jeho vydání Lvem Sapiehou Sigmundovi a v textu této dedikace.

V dedikaci Sapiehově o potvrzení statutu uvádí se následující: »Vaše Královská Milost, náš milostivý pán jméno své velmi slavným mezi námi učiniti ráčil, že nový statut na mnoha místech od moudrých a práv znalých lidí z národa našeho k tomu zvolených opravený hned na počátku svého panování ráčil nám potvrditi, a aby již od té chvíle všechny soudy v tom carství Vaší královské milosti, slavném velikém knížetství Litevském jim se spravovaly, ze své lásky vladařské jste nám dovoliti ráčili — pročez já jménem veškerého státu¹¹⁰⁾ Vaší Královské Milosti, svému milostivému pánu, pokorně za tak milostivou lásku děkuji.«¹¹¹⁾

V těchto slovech rovněž není žádné zmínky ani o společném polsko-litevském sněmu, ani o sjednocení velikého knížetství Litevského s Polskem. Statut byl opraven pouze lidmi z národa knížetství Litevského; potvrzen byl Sigmundem Vazou a za to potvrzení Sapieha děkuje králi, jako velikému knížeti litevskému jménem Litevsko-ruské »reči pospolitoj« (rei publicae). Unie s Polskem nijak se neobrazila v textě dedikace k Sigmundovi, kterou vydání statutu obsahuje, a tento docela dobře by mohl být umístěn v Litevsko-ruském kodexu, vydaném před lublínskou unií r. 1569. V těchto řádcích jest však pro nás nejdůležitějším konstatovati to, že zmíněná dedikace nemluví ni slovem o sněmovní sankci třetího litevského statutu, připisujíc jeho potvrzení výhradně Sigmundu Vazovi.

¹⁰⁹⁾ S. Z. Ptašickij, K voprosu ob izdanijach i komentarijach Litovskago Statuta str. 12.

¹¹⁰⁾ t. j. státu (»reči pospolitoj«) velikého knížetství litevského. Sám Sapieha v téže dedikaci slovo to objasňuje: »byli tye časy, najjasnějšij milostivij korolju, koli v tom zgromažeňju a pospolitovanju ljudskom, kotoroje my rečju pospolituju nazyvajem...« Sr. J. J. Lappo, Litovsko-russkij povět i jego sejmik, str. 77., pozn. 2.

¹¹¹⁾ List 5., (bez paginace) in dorso ve starých tištěných Mamoničových vydáních statutu v ruském jazyku. Sr. Vremennik Imp. Mosk. Obsč. Ist. i Drevn. Ross., XIX. str. VI—VII.

Přejdeme nyní ke královským privilegiím vytištěným ve vydání statutu před dedikací Sapiehovou. Prvé z těchto privilegií, vydané latinským jazykem, uděluje Lvů Sapiehovi svolení vytisknouti statut s výhradou ochrany jeho práv na výlučné vydání tohoto kodexu.¹¹²⁾ V něm jménem Sigmunda III. mluví se o předložení statutu novému králi a o jeho potvrzení jím takto:

»Cum in comitiis hisce faelicissimae coronationis nostrae, nomine ordinum Magni Ducatus Lithuaniae, fidelitatis prius et subiectionis iuramento nobis sancte praestito, supplicatum inter caetera esset, ut leges siue Statuta Magni Ducatus Lithuaniae, ex praedecessorum nostrorum serenissimorum regum Poloniae mandato atque commissione quam plurimorum doctissimorum virorum iuris peritorum cura, studio, labore atque diligentia, ad unanimum consensum omnium statuum, ordinum tam spiritualium, quam secularium, principum, baronum atque nobilium Ducatus illius conscripta habentur, idioma Polonico et Ruthenico imprimendum et excudendum curaremus, cum ex manu scriptis legibus iuris cognoscendi quaedam difficultas et perniciosa varietas saepe numero exoriretur. Cui quidem supplicationi nos eo libentius assensum praebuimus, quo legibus et imperia fundata Respub. societatemque humanam stabilitatam esse et privatorum opes contineri intelligamus.« Tudiž podle slov této výsady statut byl předložen k potvrzení Sigmundovi na sněmu jeho korunování jménem stavů velkého knížetství Litevského spolu s jinými jejich požadavky po vykonání mu přísahy věrnosti jménem knížetství. O potvrzení statutu společným sněmem opět není vůbec řeči. Korunovací sněm udává v privilegiu pouze místo a dobu předložení statutu, avšak o moci, která mu propůjčila sankci, se nezmiňuje. Tato byla mu dána samotným Sigmundem při uznání jeho králem, velkým knížetem velkého knížetství Litevského.

Přihlédněme dále ke druhému z privilegií Sigmunda Vazy, jež jsou při textu statutu r. 1588 vytištěna.¹¹³⁾ Toto privilegium pro nás má význam nejdůležitější, ježto se jeví přímo dokumentárním potvrzením statutu. V něm se praví, že na korunovacím

¹¹²⁾ List 2., (bez paginace) v starých tištěných vydáních v ruském jazyku. Srv. Vremennik XIX., str. I—II.

¹¹³⁾ Obě privilegia nacházejí se v řadě spisů, jak v archivu Litevské Metriky, tak i v různých archivech a knihovnách.

sněmu r. 1588 páni, »úředníci« i poslové velikého knížetství Litevského předložili Sigmundovi svůj opravený statut. Prosili, aby jej potvrdil zároveň s ostatními jejich právy a svobodami a poukazovali na sněmovní konstituce a ustanovení, jež dokazují, že král jest to povinen učiniti.¹¹⁴⁾ Sigmund III. uznáváve svoji povinnost k oběma zemím, t. j. k Polsce a knížetství vzhledem k svému zvolení a povolání na trůn sjednoceného státu »shodnuv se o tom s »radou pánů«, se všemi stavy obou národů, kteří byli na korunovacím sněmu, potvrzuje nový litevský statut tímto privilegiem a vydává jim je, aby ho bylo používáno »po všechny potomní časy«. Takový jest základní obsah privilegia. Ten pak doplňuje se řadou předpisů a ustanovení, k nimž na jiném místě se ještě vrátíme.

Co tedy možno souditi z tohoto privilegia o způsobu, jak potvrzen byl statut? Předně zcela jasně ukazuje, kým byl předložen statut Sigmundu Vazovi k potvrzení. To bylo učiněno pány, úředníky a posly velikého knížetství Litevského jménem všech jeho stavů a obyvatelů. Úředníci nebyli organickou částí polsko-litevského sněmu, jenž při králi polském, velikém knížeti litevském, znal pouze »pány« a »zemské posly« (delegáty) jako členy vyšší a nižší kurie sněmovní. Kromě toho statut byl předložen Sigmundovi nikoliv sněmujícími účastníky, nýbrž jménem celého velikého knížetství Litevského jakožto litevsko-ruské »řeči pospolité« čili litevsko-ruského státu. Jinými slovy v privilegiu se jedná o mimořádném poselství, vyslaném knížetstvím do Krakova za účelem přednesení podmínek uznání Sigmunda Vazy velikým knížetem litevským, i aby tomuto byla složena přísaha jménem litevsko-ruského státu, budou-li jím předložené podmínky přijaty. Těchto, jak jsme uvedli výše, bylo více, ba dosti mnoho a potvrzení statutu bylo jednou z nich. Z té příčiny v privilegiu se též uvádí, že statut byl předložen Sigmundovi s prosbou, aby jej potvrdil královským privilegiem »spolu s jinými právy a svobodami« velikého knížetství Litevského. Při tom litevsko-ruské poselstvo předložilo Sigmundovi z konstitucí a usnesení sněmovních důkazy o tom, že jest povinen svoje potvrzení statutu udělití. Všechno to stojí

¹¹⁴⁾ Část textu tohoto privilegia byla námi uvedena výše v jedné z poznámek (74). Ve starých tištěných vydáních ruského Statutu privilegiiu se nachází na l. 3—4 (nestránkovaných). Srv. Vremennik Imp. Mosk. Ošš. Ist. i Drevn. Ross. XIX., str. III—IV.

v přímém odporu s předpokladem, že třetí litevský statut byl potvrzen korunovacím sněhem r. 1588, naproti tomu však úplně souhlasí s tím, k čemu knížetství ve svých požadavcích při vyjednávání s Polskem v době končícího se již interregna cílilo. Korunovací sněm i v privilegiu potvrzujícím statut připomíná se jen jako označení místa a času a nikoli jako moc, která by mu dala svoji sankci.

Co tedy nacházíme v privilegiu o působnosti sněmu vzhledem k statutu? Předně statut byl zkoumán (»progledan«) na volebním sněmu r. 1588 a za druhé Sigmund Vaza, prve než udělil svou sankci statutu, radil se (»namovljalsja«) s »radou pánů obojího národa« i jejich stavy v době korunovacího sněmu. Avšak »progledanyj« (přehlédnutý) nikterak neznačí »ufalenyj« (schválený), a »namovivšisja« (poradiv se) ani zdaleka není totéž jako »za zvolen'em« (se svolením) neb »za ufalou« (z usnesení) stavů sněmu. »Namova« značí jen radu a nic více. Osoby, s nimiž se panovník radí, fakticky mohou mít vliv na jeho rozhodování, avšak formálně toto rozhodnutí měniti nemohou. Příklady, kdy král, veliký kníže, vyžaduje si rady jiných osob, máme v oboru soudním.

V soudnictví panovník v některých případech rozhoduje, poradiv se s radou panskou, avšak jindy může rozhodovati i zcela samovolně.¹¹⁵⁾ Při poradě s panskou radou přísluší v záležitostech soudních právo rozhodovací jen moci panovníkově; on zde vykonával svou moc jen z »vrchnosti svého majestátu«. Žádné shody neb »communis consensus«, když se panovník se svými rádci radil, se nevyžadovalo; tito vyslovili svůj názor, který panovník vyslechl, a potom učinil svoje rozhodnutí.¹¹⁶⁾ Jinak se věc má však při záležitostech sněmovních a usneseníh sněmu. K platnosti těchto vyžadovalo se svolení stavů na sněmu, jejich »communis consensus«.

Jestliže při zmínce o poradě Sigmundově se stavy o statutu na korunovacím sněmu r. 1588 nikde se nemluví o výslovném svolení stavů k jeho potvrzení, tu i přehlédnutí (»progledanje) téhož kodexu sněmu, kdy byli Sigmund a Maximilian zvoleni, nemůže býti v žádném případě považováno za skutečný souhlas sněmu, aby statut z r. 1588 byl uznán za platné právo velikého knížetství Litevského, sjednoceného unii s Polskem.

¹¹⁵⁾ Srv. J. J. Lappo, Velikoje knážestvo Litovskoje, sv. I., str. 706.

¹¹⁶⁾ Srv. ibidem, str. 689 sq.

Tudíž ni »namova« (porada) ni »progledanje« (revise), o nichž se zmiňuje privilegium Sigmunda Vazy, potvrzující třetí litevský statut, vůbec neukazují na to, že by potom musila následovati jeho sankce společným polsko-litevským sněmem. Naopak tím, že těmito slovy byly nahrazeny výrazy »mocí sněmu«, jichž by při potvrzení statutu mělo býti užito, jest vidno, že při sestavování privilegia hledaly se slovní obraty, jež by mohly oslabiti dojem neobvyklého a ustanovení lublínského sněmu i akt unie z r. 1569 porušujícího způsobu potvrzení litevského statutu, a že se jevila snaha aspoň oklikou se dovolati až dosud zachovávaných zásad. Charakteristickým nutno i přiznati to, že privilegium zdůrazňuje význam dalšího trvání lublínské unie po utvrzení statutu r. 1588; toto »svazkům a smlouvám unie v ničem na odpor býti, ni škoditi, ni ubližovati nemá«. Podobné klausule není ani v »opravách« statutu z r. 1578 ani v »tribunále« r. 1581, avšak jest zcela na místě v privilegiu, jímž jest potvrzován statut z r. 1588, neboť tento kodex skutečně stál v odporu s ustanoveními lublínského sněmu i unie z r. 1569. Nejen však stál s nimi v odporu, on je pozměnil. Sigmundu III., jenž byl netoliko velikým knížetem litevským, nýbrž i králem polským, bylo nutno při potvrzení statutu vyhraditi v zájmu Polska, aby smlouva o unii udržela se v platnosti a tak zachrániti pro Polsku to, co se zachránilo z velikého knížetství Litevského, které v r. 1569 získala, hlavně pak litevsko-ruské země,¹¹⁷⁾ které tehdy byly Polskou od knížetství odtrženy a jež měly býti navraceny, kterýž požadavek byl vložen i do litevského statutu z r. 1588.

Potvrzení nového litevského statutu spadalo do řady požadavků, které byly knížetstvím Sigmundu Vazovi předloženy. Jeden z těchto požadavků — rozdělení Livonska — byl přijat Polskem na volebním sněmu r. 1587, jak výše jsme uvedli. Proto ustanovení o tomto rozdělení bylo pojato i do recesu korunovačního sněmu¹¹⁸⁾ r. 1588. Jinak se má však věc se statutem. Ten byl prouze přehlédnut, avšak vůbec nebyl schválen od Poláků na volebním sněmu, podobně tak byly pouze přezkoumány vůbec »gravamina« a »exorbitantiae« knížetství. Souhlasu s Polskou ohledně nich se nedocílilo a všechny ty záležitosti byly odloženy. Proto, když jménem velikého knížetství Litevského byly předloženy Sig-

¹¹⁷⁾ Volyňsko, Podolí, Kijevesko a Podljaško.

¹¹⁸⁾ Volumina Legum, sv. II., str. 270 (1245).

mundu Vazovi litevsko-ruským poselstvem, o jejich sněmovní sankci vůbec nemohlo býti řeči.

Tudíž potvrzení třetího litevského statutu stalo se sankcí velikého knížete litevského, krále polského a nikoli sankcí společného polsko-litevského sněmu. V té době toho sněmu v Krakově nebylo. Byl to sněm jen polský, v němž veliké knížetství Litevské nemělo účastenství. Z tohoto nacházelo se v Krakově pouze mimořádné poselství. A jestliže máme rozhodnouti, jakou roli hrál polský sněm r. 1588 v potvrzení třetího litevského statutu, možno o tom říci pouze tolik: Polský sněm neprotestoval proti aktům Sigmunda Vazy jako velikého knížete litevského. Polský sněm »tacito consensu« uznal třetí litevský statut a tudíž uznal i jeho základní zákony, jež formálně znova vzkřísily starý význam státní svrchovanosti velikého knížetství Litevského, kterou se lublinská unie z r. 1569 snažila zničití neb aspoň oslabiti.*)

Doc. Dr. Albert Milota:

Výklad a analogie zákona trestního.

1. Zákon je dílo lidské a je proto podrobena chybám a nedokonalostem.

Chyby zjišťuje kritika, kterou může provést před zkoumáním vlastního obsahu i soudce. Chyby tyto jsou dvojího druhu: vyhlášený text nesouhlasí s původním zněním listiny, která obsahuje usnesení zákonodárného sboru a kterou podepsali prezident republiky a příslušný ministr, nebo vyhlášený text souhlasí s touto listinou, ta však odporuje usnesení zákonodárného sboru. V onom případě jde o chyby tiskové, v tomto pak se mluví o nedopatření redakčním.

Pokud jde o tiskové chyby, bylo by malicherné přiznávatí s přísného formálního stanoviska takovým chybám závaznou moc nebo naopak tvrdití, že tu není řádně vyhlášeného zákona. Je zajisté správné a neodporuje ustanovení § 49 ústavní listiny, jestliže se uznává, že tiskové chyby může opravití nejen vláda, nýbrž i redakce Sbírký zákonů a nařízení (s účinkem obecným) neb i soudce (sám pro sebe s účinkem pro daný případ). Vhodně

*) Stať tuto, napsanou pro náš časopis rusky, přeložil Dr. Theodor Saturník.